

SIPOS JÓZSEF

Bethlen István 1922-es kampánykörútja a Duna–Tisza közén

E témával még nem foglalkozott érdemben a szakirodalom. Romsics Ignác Bethlen Istvánról szóló nagysikerű biográfiájában nem tárgyalja a miniszterelnök 1922-es nemzetgyűlési választásokban játszott szerepét.¹ E témával nem foglalkozott érdemben Szabó Ágnes *A konszolidáció kezdete – 1922* című tanulmánya sem.² Ugyanezt teszi Paksy Zoltán *Választások Bethlen módra – 1922* című legújabb összegzése is.³

Eddig mi is csak az Országos Kisgazda- és Földművespárt Országos Kisgazda-, Földműves és Polgári Párttá bővítésének – azaz az Egységes Párt megalakításának – folyamatát vizsgáltuk.⁴ Látva azonban e kérdéskör elhanyagoltságát és fontosságát, hozzákezdünk a téma részletes feldolgozásához. E munka első része a Bethlen és Nagyatádi Szabó 1922-es választási körútja Csongrád megyében címmel jelent meg 2010-ben.⁵ E tanulmány egyik folytatásaként, most Bethlen és Gömbös 1922-es kampánykörútját mutatjuk be a Duna-Tisza közén.

Szabadszálláson és Fülöpszálláson

Erre az útra május 20–21-én az utolsó engedélyezett kampányhétvégén került sor. Bethlen különvonata a Keleti pályaudvarról 20-án reggel 6 óra 50 perckor indult. A miniszterelnököt erre az újtárra elkísérte Kállay Tibor pénzügyminiszter, Gömbös Gyula, az Egységes Párt ügyvezető alelnöke, Preszli Elemér Pest megyei főispán, Szudy Elemér miniszteri osztálytanácsos, dr. Róth Sándor pártigazgató, Kassay Farkas miniszteri titkár, Marsovszky György és még néhány politikus.

A különvonat 8.40-kor érkezett Szabadszállásra. Ott a főjegyző után Szabó Balázs volt kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselő, az Egységes Párt hivatalos jelöltje üdvözölte Bethlent. A miniszterelnök a nemzeti egység fontosságra hívta fel a választópolgárok figyelmét. „Ha a nemzetet meg akarjuk menteni – mondta –, ezt csak úgy teljesíthetjük, ha helyreállítjuk az egységet magunk között. Az erős nemzetek a megpróbáltatás perceiben egységesek, a gyenge nemzetek a sors csapásainak ütése alatt széthullanak.”⁶ Más politikai kérdésekről nem is beszélt. Erre azért

¹ ROMSICS IGNÁC: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991, Magyarságkutató Intézet. 147.

² SZABÓ ÁGNES: *A konszolidáció kezdete – 1922*. In Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlament választások Magyarországon. 1920–1990*. Budapest, 1994, Napvilág Kiadó. 85–104.

³ PAKSY ZOLTÁN: *Választások Bethlen-módra – 1922*. In Földes György – Hubai László (szerk.): *Parlament választások Magyarországon. 1920–2010*. Budapest, 2010, Napvilág Kiadó. 83–109.

⁴ SIPOS JÓZSEF: *Nagyatádi Szabó István és a Kisgazdapárt kormánypárttá bővítése*. Századok 2002. 5. sz. 899–1059.

⁵ SIPOS JÓZSEF: *Bethlen és Nagyatádi Szabó 1922-es választási körútja Csongrád megyében*. In Miklós Péter (szerk.): *Újragondolt negyedszázad. Tanulmányok a Horthy-korszakról*. Szeged, 2010, Belvedere Meridionale. 46–57.

⁶ Szózat 1922. V. 21. 1.

sem volt szükség, mert Szabó Balázsnak csak egyetlen ellenfele volt, de az is az Egységes Párt hívének vallotta magát. Vele azonban a miniszterelnök nem találkozott.

Fülöpszálláson azonban már keményen bírálta az ellenzéket: akik „megbontják sorainkat jelszavakkal és felidézik a visszavonást. Azt látjuk, hogy nem cselekvéssel és munkával, hanem bírálattal és kritikával akarják ezt a nemzetet megmenteni.” Rámutatott, hogy a dualista korszak kormányai az 1867-es kiegyezés megvédése érdekében politikájukat „nem az alföldi magyarságra, hanem a perifériákra bázisították.” Kormányának feladata, – mondta – hogy „pótolja azt, amit évszázadokon keresztül elmulasztottunk.” Itt tehát már ígért is. Programon kívül a csengődi állomáson is megálltak, mert az ottaniak is köszönteni akarták a miniszterelnököt, mint a falut telepítő Bethlen Gábor leszármazottját. A miniszterelnök válaszában azt hangoztatta, hogy amiként az ősök tudták, hogy mivel tartoztak a népnek, éppen úgy „nekünk is az ősök nyomán kell járnunk.”

Kiskunhalason

A vonat 10.30-kor érkezett Kiskunhalasra. Az állomáson a miniszterelnököt Szabó József főkapitány (!) és dr. Túróczy Dezső polgármester üdvözölték. Ez utóbbi úgy, mint a „nemzet szabadságát, függetlenségét kivívó Bethlen Gábor méltó utódát, aki egyedül van hivatva Magyarországot a mai nehéz helyzetéből kivezetni és helyreállítani a nemzet szuverenitását, lerázni az országról a beavatkozás politikáját.” Az elhangzott köszöntésekre Bethlen válaszából a következőket emeljük ki: „Ennek a nemzetnek önbizalomra, öntudatra van szüksége. A forradalmak megrontották a lelkeket, és nekünk arra van szükségünk, hogy ezeket meggyógyítsuk és újra megerősítsük, (...) Arra van szükségünk, hogy a társadalmi osztályok egymással kezét fogva, azokat a férfiakat kövessék, akik a múltak tradíciói, tudásuk és becsületes hazafiságuknál fogva arra hivatottak, hogy ezt a nemzetet vezessék.”

A miniszterelnököt a városháza előtt nagy tömeg várta. A beszédek a városháza erkélyéről hangoztak el. A gyűlést dr. Babó Imre ügyvéd, a helyi Egységes Párt ügyvezető elnöke nyitotta meg. Utána Kállay Tibor pénzügyminiszter arról beszélt, hogy a párt rendet és egységet akar az országban. Majd báró Prónay György, a párt hivatalos jelöltje mondta el programbeszédét. Bethlen is a nemzeti és a politikai egység szükségességét bizonygatta. A forradalmak, és a román megszállás szomorú tanulságaira hivatkozva azt állította, hogy „mikor ostromlott várban él a nemzet, csak a védők egysége képes a védelmet biztosítani.” Elmondta: „Az egységes párt két pilléren alapul. Az egyik a régi függetlenségi eszme, a másik a kisgazda-társadalom.” (...) Ugyanis a „függetlenségi eszme és a kisgazda-társadalom össze volt nőve, és mint ennek a nemzetnek a legerősebb társadalmi rétege hivatva van független és demokratikus országban vezető szerepet játszani. De jelenti azt is, hogy kérünk bárkit, bármely felekezethez, osztályhoz tartozzék is, legyen akár iparos, akár kereskedő, akár szellemi, akár kézi munkás, hogy ebben a pártban tömörülve segítkezzen az egység megteremtésében, mert erre az egységes nemzetnek feltétlenül szüksége van.”

A birtokos parasztság és a függetlenségi eszme szoros kapcsolata új gondolat volt a miniszterelnöktől. Erről azért volt szükséges Kiskunhalason és a Duna-Tisza közén beszélnie, mert e térség parasztságában még a tiszántúliaknál is erőteljesebb volt ez a hagyomány. Ezért is hirdetett a trianoni béke miatt új függetlenségi harcot: „annak megakadályozására, hogy külhatalmak, saját belügyeinkbe minduntalan beavatkozzanak.” (...) Ehhez persze gyorsan hozzátette: „Az új függetlenségi harc azonban nem jelent háborút. Békés eszközökkel, becsületes munkával kell boldogulásunkat és függetlenségünket kiküzdeni. (...) Célja ennek a függetlenségi harcnak

csak az lehet, hogy ezt az országot újból nagygyá és erőssé tegyük. (Úgy van! Úgy van!) Eszköze ennek a harcnak a nemzet egységének megteremtése minden téren.”⁷ Ebben az összefüggésben igaza volt a miniszterelnöknek! Ezt kihasználva kijelentette: ma „nem ellenzéki politikára van szükség és kritikára, hanem arra, hogy mindenki a kormányt támogassa (...)” A legitimisták politikáját – joggal – kalandorpolitikának minősítette, mert annak további erőltetése az ország további feldarabolását is jelentheti. Az ellenzék támadására azért volt szükség, mert a halasi választókerületben Prónaynak két ellenjelöltje is volt. Az egyik Dinich Viktor, aki a gróf Andrássy Gyula által vezetett legitimista párt, a másik pedig Fodor László, aki a Rassay Károly által vezetett liberális Függetlenségi Kisgazda-, Földműves és Polgári Párt programjával lépett fel. Fodor a Szózat szerint, a „megtéveszthető legalsóbb néposztályra támaszkodik.” Bethlen a gyűlés utáni díszében mondott pohárköszöntőjében már ezt a pártot is támadta, amikor Károlyi Mihály és elvbáratái 1918-as őszi pacifista politikáját kritizálta. A Szózat ezt így kommentálta: ebből a leleplezésből „az októbristákkal társult Rassay-párt” hívei is okulhatnak.⁸ Az októbristák alatt akkor a gróf Batthany Tivadar által vezetett Függetlenségi 48-as Kossuth Pártot értették, amely mérsékelt liberális és demokratikus ellenzéki programmal lépett fel.

A Népszava szerint itt történt meg az is, hogy „egy kormánypárti kisgazda” elpanaszolta a miniszterelnöknek, hogy a szavazójegyzéket összeállító helyi bizottság úgy állította össze azt, hogy kb. négyezer választásra jogosult nem gyakorolhatná szavazati jogát. Bethlen mentegetődzött és megígérte, hogy sürgősen orvosolja ezt a sérelmet. Intézkedett is a belügyminiszternél, hogy „akik régi joron már föl voltak véve a választók névjegyzékébe, akkor is gyakorolhassák szavazati jogukat, ha egyébként most nem volnának fölveve a névjegyzékbe.”⁹

Kiskunmajsa

Kiskunhalas után a miniszterelnök és kísérete Kiskunmajsára utazott. Az ottani köszöntők arra hivatkoztak, hogy náluk alakult meg először az Egységes Párt. A kunok tettekeszségét bizonyították azzal is, hogy elmondták: a nyugat-magyarországi harcok idején Kiskunmajsa egyedül egy zászlóaljnyi felkelőt küldött a határ védelmére és maga szerelte fel őket. Vezetőjük Dr. Endre Zsigmond, aki huszonöt éven át volt a járás főszolgabírója. (Ennek a témának érdemes lenne a helytörténészeknek részletesebben is utána nézni!) Ezért most ő lett az Egységes Párt jelöltje. A Szózat megjegyezte: ebben a helyzetben ellenfelei aligha képesek összeszedni az ajánlásokat. Ez szinte felhívás volt arra, hogy a választási biztosok a másik két jelölt ajánlóiból annyit ne fogadjanak el, hogy a megmaradók tényleg nem legyenek elegendőek a választáson való induláshoz. Itt Bethlen a nemzeti királyságról beszélt, „arról a magyar királyról, aki a nemzetéért él és vele érez.” Az igazi nemzeti királynak „hűséges alattvalói, hű katonái lennének ennek a népnek a fiai...” Erről azért beszélt a miniszterelnök, mert Endre Zsigmondnak két ellenjelöltje volt, az egyik az Egységes Párt nem hivatalos jelöltje, a másik a Haller-féle keresztényszocialista párt jelöltje volt. Ez utóbbi a város katolikus lakosságának a támogatását bírta. Aztán a hallgatóság Gömböst kívánta hallani, aki egy lendületes, de rövid beszédet tartott.

⁷ Uo.

⁸ Uo. 1922. V. 23. 1–2.

⁹ Népszava 1922. V. 21. 2.

Kiskunfélegyházán

Kiskunmajsa után Kiskunfélegyházát látogatta meg a miniszterelnök. Ott – és ezt még a Szózat is elismerte – erős választási küzdelem folyt. Ugyanis Porst Kálmán tanár, kormánypárti jelöltnek két ellenjelöltje is volt. Az egyik Pallavicini György őrgróf, az Andrassy vezette legitimista párt jelöltje, akit a helyi kormánypártiak „Palacsinta őrgrófnak” csúfoltak. A másik Horváth Zoltán volt, aki 1918 előtt a Függetlenségi és 48-as Párt képviselője volt a városnak, s most a Függetlenségi 48-as Kossuth Párt jelöltjeként vett részt a választásokon. Pallaviciniék felekezeti jelszavakkal izgattak, amivel sikerült is megbontani a békét a városban. Horváth kampányát sok városi vezető támogatta, de neki egyébként is nagy volt a városban a népszerűsége. Éppen ezért a helyi Egységes Párt vezetői már most azt híresztelték és el is mondták a miniszterelnöknek, hogy a helyi választókat összeíró bizottság, akik Horváth embereiből álltak, a kormánypárt választóinak egy részét kihagyták a névjegyzékből.

Bethlen a városi erőviszonyokhoz alkalmazkodó beszédet mondott. Először a felekezeti izgatást tette szóvá, majd Pallavicinivel szemben kijelentette: A legitimizmus nem program, mert nemzeti királyságot akarunk. Itt is elítélte a függetlenségi pártot, mert 1918 őszén elárulta a függetlenséget. Az abból megszervezett Kossuth- párttól pedig azt állította, hogy az nem függetlenségi, hanem „radikális, romboló párt.” Mindezzel természetesen a kormánypárt jelöltjét kívánta segíteni.

A miniszterelnök után Gömbös elsősorban a legitimistákat támadta. A Habsburg-birodalomban eltöltött „négy száz éves rabszolgaságunkat” emlegette, mely nem engedte, hogy a „nemzetben élő tehetségek kifejlődhessenek.” Azt is állította, hogy függetlenségi harcaink azért nem hozták meg a kívánt eredményt, mert mindig voltak közöttünk „idegenből származott nagyurak, akik a dinasztiaát szolgálták és nemzet sorsával nem törődtek. Mi itt békét hirdetünk a testvérekkel szemben, de küzdelmet az ellenséggel.”

A kampánygyűlés után a szabadban vacsora következett, amelyen több százan vettek részt. Ott Bethlen, az őt és a kormányát köszöntő beszédre válaszolva a következőket fejtegette: „Ma Európában minden egyensúlyozó politika. Ma csak győzők és legyőzöttek vannak. De eljön az idő és meggyőződés szerint nincs már messze, amikor Európában új konstelláció áll elő, amikor a győzőknek egysége megbomolva, új erőviszonyok jelentkeznek és új hatalmi csoportosulások következnek be. Erre az időre szárazon kell tartani a puskaporunkat.” Mint tudjuk a miniszterelnök e számításai csak jóval később, a harmincas évek közepére következtek be. A demokratikus ellenzéket vakondokhoz hasonlította, akik 1919 augusztusában a föld alá bújtak, akik most onnan előbújnak. A legitimista pártot pedig olyanoknak nézik a magyar politikát, az időszerűtlen követeléseikkel megbontják a magyarság egységét és képtelenek annak hasznát biztosítani. Ezt a degeneráltság jelének nevezte.¹⁰

Kecskeméten

A miniszterelnök és kísérete másnap, május 21-én vasárnap 8.30-kor érkezett meg Kecskemétre, ahol bandérium és sokaság várta. A pályaudvaron a város nevében Zimay Károly polgármester, a Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége (továbbiakban: MANSZ) nevében pedig özv. Pécsy Györgyné üdvözölte Bethlent. Innen – a díszruhás leányok koszorúja által körbefogva és a tömeg által kísérve –, a Fő térre hajtottak, ahol a szónoki emelvény Kossuth szobrával szemben volt felállítva. A népgyűlést a Hiszekegy ima közös elmondása után Kovács Sándor, az Egységes

¹⁰ A Kisgazda 1922. V. 28. 3.

Párt első kerületi elnöke nyitotta meg. Utána a többezres hallgatóság előtt először Zsitvay Tibor, a párt második kerületi jelöltje mondta el programbeszédét. Pekár Gyula államtitkár, aki az első kerületben volt a kormánypárt jelöltje, nem volt jelen, mert ő Szarvason kampányolt, ahol szintén elindult. Zsitvay után a miniszterelnök beszélt. Ő azzal kezdte, hogy 1921 őszén – amikor még Rubinek Gyula volt a város egyik képviselője – Kecskemét küldöttsége őt az Egységes Párt megteremtésére szólította fel. Csonka-Magyarországban azonban még most is pártoskodás van. „Nem az a baj ebben az országban, hogy nincs politikai szabadság, hanem, hogy több szabadságot azért követelnek, hogy jobban visszaélhessenek vele.(Úgy van! Élénk helyeslés!) Nem az a baj, hogy nincs egyenlőség, hanem, hogy terrorizmussal a jobbak egyenlőségét akarják megsemmisíteni. (Úgy van! Úgy van!)” E gondolatok megmutatják Bethlen sajátos gondolkodását a több szabadságot és egyenlőséget követelő ellenzékéről: ezek demagóg megjegyzések voltak!

Ezután azonban fontos eszmefuttatást tett a keresztény és a szabadelvű jelszavakról: „Ez az ország egy évezreden keresztül keresztény volt és kereszténynek kell maradnia.(Úgy van!) Ez nem jelent üldözést senkivel szemben. Ez annyit jelent, hogy a politikai életben is a keresztény ideálokat akarjuk megvalósítani. Bele akarjuk vinni a kereszténység erkölcsi ideáljait a társadalmi és a politikai életbe. Ez annyit jelent, hogy fel akarjuk venni a harcot azokkal az irányzatokkal szemben, amelyek a vallás ellen törnek, és fel akarjuk venni a harcot azzal a materializmussal, amely az egész magán – társadalmi – és politikai életben egyebet sem lát, mint alantas anyagi érdekek küzdelmét. Az élet nemcsak anyagi érdekekből áll. Az életnek vannak nemes indulatai és nemes céljai.”

Ezután Bethlen vitába szállt a szélsőjobboldali irányzattal, amely a szabadelvű politikát úgy magyarázta, hogy „azzal zsidóuralmat akarnak teremteni.” Ez Gömbös fajvédő csoportjának, illetve a Szózat szerkesztőinek is szólt! Velük szemben kijelentette, hogy a szabadelvűség „ötvenéves hatalmas tan,” amely mindig arra törekedett, hogy „haladást biztosítson egyenlő feltételek mellett.” Ez az eszmerendszer jogegyenlőséget, politikai és polgári szabadságjogokat hirdetett. Majd kijelentette: a „szabadelvűség a keresztény magyar társadalom vezető szerepét akarja elősegíteni gazdasági és minden téren az állam és a társadalom összes eszközeivel.” Ezért – mondta – „keresztény szabadelvűségre van ennek a nemzetnek szüksége.(Élénk éljenzés.)” Hozzátette: ezt a gondolatát sem a túlzó jobboldaliak, sem a túlzó baloldaliak nem fogják megérteni, és ezért valószínűleg támadni fogják. Éppen ezért – mondta – ezt ebben a városban kötelességének tartotta „nyíltan és férfiasan kijelenteni.” A miniszterelnök – mint látni fogjuk – így is üzent a városban és a környékén nagy politikai befolyással bíró, szélsőjobboldali nézeteket valló Héjjas Ivánnak és csapatának.

Ezek a nem ismert gondolatok jól mutatják Bethlen konzervatív-liberalizmusát, amit a kampányban sem tagadott meg. Ugyanakkor Kecskeméten is kétfrontos harcot hirdetett: egyrészt a radikális pártok, másrészt a legitimisták ellen. Radikálisoknak minősítette azokat, akik „1918-ban tönkretették ezt az országot.” Kifejtette, hogy a szabadelvűség és a radikalizmus nem ugyanaz. „A szabadelvűség haladást követel egyenlő feltételek mellett. A radikalizmus minden tekintélyt le akar rombolni (Úgy van!), minden tradíciót meg akar semmisíteni azért, mert a saját haladását többre becsüli, mint a nemzet előnyét. (Úgy van! Úgy van!)” Ezen egyoldalú beállítás után Bethlen radikális pártoknak mondta a Rassay- és a Batthyány-pártokat, a budapesti demokratákat, mert ezeket maradványainak tekintette „annak az irányzatnak, amely 1918-ban tönkretette ezt a nemzetet.(Úgy van! Úgy van!)” Ez azonban csak a Függetlenségi 48-as Kosuth-pártra volt igaz.

A legitimistákat „úri politikusnak” mondta, akik „sportnak tekintik a politikát, (Úgy van! Úgy van!), akik kalandokkal akarják ezt a nemzetet megmenteni, (Le velük!), akik puccsokat rendeznek, és azt hiszik, hogy közjogi kérdéseknek állandó felszínen tartásával lehet ezt a nemzetet megmenteni.” E pártokat sem tekintette a nemzet barátainak. Velük szemben reálpolitikát ígért. Azt, hogy a megcsonkított országot, „ennek népét gazdaságilag fejlesszük és erősítsük.” A trianoni szerződések által reánk kényszerített jóvátétel fizetésének csökkentéséért való küzdelmet ajánlotta, mert csak így remélhető, hogy „ez a nemzet újból erős és hatalmas lesz. (Éljenzés!)” A nemzeti függetlenség megőrzését ígerte, mert megtanultuk – mondta –, hogy „kritikus időkben a közjogi kapcsolatok nem jelentenek segítséget a nemzet számára.”

Érdekes, hogy a nemzeti királyságról szólva Kiskunmajsa után ismét kijelentette, hogy a „magyar nép királyának a nép szívében és lelkében kell élnie. Ennek a királynak a népért kell dolgoznia és a nemzet első katonájának kell lennie.” Ez egyértelmű célzás volt Horthy Miklósrá. Ezzel Bethlen valószínűleg egyrészt a Duna–Tisza közén ekkorára a jobboldaliak körében már megerősödött Horthy-kultuszt kívánta a választási kampányba beemelni, másrészt a Horthyval való együttműködését segíteni. A miniszterelnök után Gömbös beszélt: ő azzal a szónoki fogással kezdte, hogy Kecskeméten megtalálta a „nemzet ősi erejét, (...) azt a magyarságot, amely hivatott, hogy újra fölépítse az erős és keresztény Magyarországot. (Éljenzés!)”

Ezután a városban belül zajló kemény politikai küzdelemhez szólt hozzá: csodálkozását fejezte ki, hogy a városban vannak „pártfrakciók, amelyek el akarják tőlünk vitatni, hogy az igazi magyar függetlenséget, a keresztény egység táborát képviseljük.” Itt már egyértelműen a Zsitvay Tibor függetlenségi- és 48-as párti helyi ellenfelére célt, akinek komoly bázisa volt a városban. Ezért is kijelentette: azoknak „nem a magyar függetlenség a céljuk, mert ők csak tehetetlen eszközei a destruktív radikálisoknak, (Úgy van! Úgy van!), tehetetlen eszközei azoknak, akik októberben egyszer már a sir szélére taszították a nemzetet.”

Velük szemben az Egységes Pártba tömörült erők a „helyzethez alkalmazkodó eszközökkel kívánják újból felépíteni a magyar hazát. Van egy egységes tábor, amely igazi keresztény és fajvédelmi szellemet akar bevinni a magyar népbe (Éljenzés!), amely Csonka- Magyarországot erőssé, belsőleg integerré akarja tenni. Az Egységes Párt a magyar gazdatársadalomra kívánja felépíteni az egész magyar politikai és társadalmi életet: le akarja rombolni a társadalmi osztályok közötti válaszfalakat. (Éljenzés!) A magyar népben lakozó őserőt akarjuk kifejleszteni.” Végül már azt az elfogadhatatlan általánosítást is megengedte magának, hogy a liberális ellenzéki pártok „végeredményben az országot internacionális vonatkozású hatalmaknak kezére” akarják játszani. A legitimisták pedig „lakájszellemtől áthatva, megint Bécsbe akarják bekapcsolni a magyar közéletet. (felkiáltások: Andrásyék! Le velük!)” Helyettük az Egységes Pártot ajánlotta a választópolgároknak. Így: csatlakozzanak az „Isten által hozzánk küldött vezérünkhöz (Éljen Bethlen István!) és együttes erővel, építő munkával, testvéri egyetértésben haladjunk,” mert „Nagy-Magyarország régi határai felé kell törekednünk.” Ez hatásos befejezés volt és zúgó éljenzéssel fogadták.

Az ellenzéki pártok meg- és elítélésében tehát nem volt különbség Bethlen és Gömbös között. Az utóbbi viszont már őserőről és fajvédelemről is beszélt, amely fogalmakat Bethlen nem használta. Ennek ellenére megállapíthatjuk, hogy sajátos munkamegosztás volt Bethlen és Gömbös között: ennek lényege, hogy a szélsőjobboldalt és a rájuk szavazókat is a kormány-pártba akarták integrálni. A gyűlés után a miniszterelnököt és kíséretét a MANSZ kecskeméti szervezete villásreggelin látta vendégül, ahol Bethlen és Gömbös is köszöntőt mondtak. A helyi erőviszonyokra jellemző, hogy ezek után a közönség a jelenlévő Héjjas Ivánt akarta hallani. Ő

előlépett és csak ennyit mondott: „Hallottuk, hogy a vezérnek katonára van szüksége. Gróf Bethlen előtt meghajtom akaratos, dacos magyar fejem.” Tehát Héjjas Iván és a mögötte állók – valószínűleg Gömbös nyomására is – elfogadták Bethlent vezérüknek. A kecskeméti program után a miniszterelnök kíséretével Nagykőrösre utazott.

Nagykőrösön

Ott a pályaudvaron Faragó József polgármester és Beretvás János, a helyi Egységes Párt elnöke üdvözölte a miniszterelnököt és gróf Ráday Gedeont – a város szülöttjét –, aki a párt hivatalos jelöltje volt. A népgyűlés 10-kor kezdődött a Piac téren, ahol több ezren voltak. Először Ráday mondta el programbeszédét, aztán Bethlen szólalt fel. Átadta Nagyatádi Szabó István üdvözlését, majd a nagykőrösi parasztság szorgalmát dicsérte, amely az ottani sivár homokon „nemcsak kenyeret tudott termelni, hanem meghonosította rajta a zöldség-, a gyümölcs- és a bortermelést. Olyan speciális termelést csinál ezen a vidéken, amelyet Magyarországon sehol se látni.”

Kijelentette: a kormány levonja a magyar élelmességnek a konzekvenciáit: „új közgazdasági politikát kell csinálnunk. (...) Nem a fővárost kell többé dédelgetni és ápolgatni, hanem a Duna-Tisza közét és vidékét. (...) a magyar Alföld népére kell fektetni a fősúlyt. Reálpolitikát kell üzni és nem fantazmagóriák után futni.” Ehhez még hozzátette: „Komoly munkával a felekezeti és az osztálybéke megteremtésére kell törekedni és ennek fenntartása mellett ezt a nemzetet fejleszteni.” A miniszterelnök tehát jó ismerte a helyi viszonyokat és abból jól általánosított és egy koncepciózus, de reális programot adott, amelyben már benne volt a Kert-Magyarország gondolata is. A 350 terítékes banketten Bethlen azonban már ismét mint harcos konzervatív politikus szólalt meg: „A radikalizmus minden tekintélyt leránt a sárba, mert tudja, hogy ha ebben az országban tekintélyes emberek vezetik az ország sorsát, az nem az ő malmunkra hajtja a vizet. Megtámadják a történelmi tradíciókat, mindazt, ami nemzeti és mindazt, ami konzervatív erőt jelent.”¹¹

Jellemző, hogy a Szózzattal szemben – amelyből eddig idéztünk – Az Újság azt is kiemelte, hogy Bethlen a banketten a „fehér radikalizmus ellen” is fellépett. E szerint azt is mondta, hogy „mi nem helyeseljük a fehér radikalizmust sem. Bontó jelszavakkal, a gyűlölet szításával, a felekezeti ellentétek kiélezésével bontják meg a nemzetet, és nem tűrik, hogy a magyar a magyarral egységesen dolgozzék.”¹² A miniszterelnök e kijelentését komolyan gondolta. Nagykőrösön azért is mondhatta, mert a város zsidóságát is meg akarta nyerni, hogy szavazzanak gróf Rádayra.

Cegléden

A miniszterelnök vonata 2 óra 50 perckor indult Ceglédre. Ott az állomáson Sárkány Gyula polgármester köszöntötte, amire Bethlen a következőket válaszolta: „Mi azért jöttünk, hogy az egység gondolatát hirdessük, hogy szembeszegüljünk a demagógia minden fajtájával, a jobb- és baloldallal egyaránt, mert ezt az országot a demagógia tette tönkre és ennek megszűnése után fog csak ez az ország talpra állni.” A nagygyűlést az Árpád-téren rendezték. A beszédek a Városháza erkélyéről hangzottak el. A miniszterelnököt a magyarruhás asszonyok és leányok virágcsokorral fogadták, és nevükben dr. Hitter Miklósné és Várossy Mariska külön virágcsokrot adott át neki. A népgyűlést Antal Antal, a helyi Egységes Párt elnöke nyitotta meg. Utána Gombos Lajos, az Egységes Párt hivatalos jelöltje mondta el programbeszédét, majd Bethlen emelkedett szólásra. Rámutatott, hogy a régi függetlenségi érzelmű városban, amely mindig kitartott Kossuth neve

¹¹ Szózat 1922. V. 23. 2.

¹² Az Újság 1922. V. 23. 2.

mellett „nem új függetlenségi pártra van szükség ebben az országban, mert a függetlenségi párt a mi pártunk. (...) Most új függetlenségi harcra indultunk és arra kell törekednünk, hogy saját sorainkban a rendet, az összetartást és az együttérzést ápoljuk és helyreállítsuk.” Itt is a realpolitika szükségességét hangoztatta.

A helyi társadalmi és politikai erőviszonyoknak megfelelően kijelentette: Mi nem követünk egyoldalú kiscgazda-politikát. Mi „az iparos,- a kereskedő- és a többi társadalmi osztályt is a saját körünkben akarjuk látni... Az iparosság érdekeit is föl kívánjuk karolni.” Elmondta: az ország egyik gazdasági baja, hogy „külföldről kénytelen magát ruházni, sok mindent onnan kell beszerezni és ennek következménye, hogy kereskedelmi mérlegünk passzív sok-sok milliárddal, ennek is következménye, hogy pénzünk értéke leromlott, hogy nagy az adóteher, melyet a polgárságra róni kényelenek vagyunk.” Ezért is „az iparos osztályt erőssé kell tenni abból a célból, hogy az ország saját szükségleteit saját termelésével legyen képes fedezni.” E gondolatok már előrevetítették a választások után kibontakozott importpótló iparosítást, amely majd jelentősen csökkentette a külkereskedelmi mérlegünk passzivitását.

Cegléden ekkor már jelentős volt az iparban foglalkoztatottak száma. Közülük valószínűleg a népgyűlésen is sokan ott voltak. Talán ezért is, Bethlen kijelentette: „Nem vagyunk ellenségei a munkásosztálynak sem. (...) Mi ott akarjuk látni a munkásosztály képviselőit a parlamentben, hogy szembenézhessünk velük, és ha tudunk, együtt is működünk velük.” Majd így fejezte be a beszédét: „A mi politikánk az összes társadalmi osztályok egyforma felkarolása, egyesítése és erőssé tétele. (Éljenzés.) A mi pártunk az egység jelszavát írta ki zászlajára...” Ezután kérte a népgyűlésen megjelenteket, hogy saját soraikban is teremtsék meg az egységet, mert akkor elkövetkezik az idő, amikor „Nagy-Magyarországunk lesz.” Beszédét zúgó éljenzés fogadta.

Utána báró Prónay György beszélt a királykérdésről. Majd Gömbös tolmácsolta az Egységes Párt vezetőségének, illetve Nagyatádi Szabó Istvánnak az üdvözetét. Ő a függetlenségi gondolat alapján a ceglédiek kötelességének mondta, hogy a „nemzet és a magyar faj örökkévalóságáért küzdjön és harcoljon.” Ezután – nevek említése nélkül – az ellenzéki keresztényszocialista Haller Istvánt és pártját támadta, aki többek között Cegléden is indult a mandátumért.¹³

A Népszava szerint Gömbös beszédét többször kérdésekkel zavarták meg, elsősorban az-
zal, miért zártak ki sok-sok választásra jogosultat? És amikor a szócsatában Gömbös azt találta mondani, hogy „sokáig nem foglalkoztam politikával,” erre az volt a válasza hallgatóságból: „Bár most se foglalkozna!”¹⁴ E bekiabálók a Haller-párt emberi voltak, akik az ilyen beszólásaikkal a kormánypárti szónokokat igyekeztek megzavarni. Ezeket a rendőrség megpróbálta kiemelni a tömegből, amire a Czeplédi Kiscgazda c. helyi lap szerint nem volt szükség, mert a szabad véleménynyilvánítás nem árthat az igazságnak.¹⁵

A népgyűlés után a miniszterelnök a polgármester szobájában fogadta az egyházak, a tanintézetek, a városi közigazgatás, a járásbíró és az állami alkalmazottak küldöttségét, amivel szintén az Egységes Párt jelöltjének akart segíteni.

¹³ Szózat, 1922. V. 23. 3.

¹⁴ Népszava 1922. V. 23. 2.

¹⁵ Czeplédi Kiscgazda 1922. V. 25. Először idézi: SZANISZLÓ JUDIT: Az 1922-es nemzetgyűlési választások Cegléden. Egyetemi szakdolgozat, 2008. 32.

Albertirsán

Bethlen és a kampánystábjá vonata 5.45-kor érkezett Albertirsára, ahol a község főterén mintegy háromezren fogadták. Itt az Egységes Párt hivatalos jelöltje gróf Szapáry Lajos volt, aki valamilyen ok miatt nem volt ott ezen a kampányzáró gyűlésen. Talán azért, mert, ahogy a Szózat írta: hét jelölt közül csak neki sikerült megszerezni az aláírásokat.

Bethlen itt azzal kezdte: azért jött, hogy „mint a kormány feje a néppel érintkezzen,” hogy tájékoztassa őket a kormány terveiről és tájékozódjon a nép kívánságairól és hangulatáról.” Mert „ez minden demokrata komoly kötelessége.” Itt is megindokolta, hogy miért fogott össze a kisgazda-társadalommal. Az eddigi érvek mellé azonban újat is mondott: azt, hogy a kisgazdák a „kulturális fejlődés segítségével idővel képesek lesznek pótolni a középosztályt, amely sajnos, különösen faluhelyen veszendőben van.” Ehhez persze most is hozzátette: „Ez nem azt jelenti azonban, hogy osztálypolitikát folytatunk. Mi kezét fogunk a társadalom minden rétegével, az iparos,- a kereskedő,- és a munkásosztállyal is, akik egyaránt fiai ennek a hazának, és akik kell, hogy megélhetést és boldogulást találjanak ebben a hazában.” Itt is ígérte az iparosok támogatását, mert „fogyasztásunkat magunknak kell biztosítani.”

„Szociális reformokat kell alkotni, ez elől egy demokratikus kormányzat” el nem zárkozhat. Elmondta: meg kell alkotni a baleset- és betegbiztosító pénztár új törvényét, fel kell állítani a kötelező egyeztető bíróságokat, amelyek lehetővé teszik, azt, hogy a „*munkásosztály bérharcai nem térnek át a politikai térre.*” Állította: „Erre nincs is szüksége a munkásosztálynak. A becsületes megélhetést el kell érni tisztességes törekvéssel, de nem szabad ebből hatalmi kérdést csinálni a mai súlyos időkben, (...) amikor a nemzet minden fiára egyforma szükség van...” Bethlen beszédét itt is nagy ovációval fogadták! Utána itt is báró Prónay és Gömbös beszéltek. Tehát a miniszterelnök itt már széles szövetségi politikát hirdetett, különösen a munkásosztály megnyugtatót és megnyerését tartotta fontosnak.

Monoron

A miniszterelnök különvonata este 7-re érkezett Monorra. A népgyűlést a Kossuth téren tartották, ahol – állítólag – mintegy ötezren várták. Monoron az 1922 januárjában szívbetegségben meghalt Rubinek Gyula öccse, Rubinek István agrárius nézeteket valló politikus volt az Egységes Párt hivatalos jelöltje. Azonban a Szózat szerint volt „egységes párti önjelölt ellenfele,” Fabinyi Lily, bizonytalan programmal. Volt demokrata ellenfele is: Pakots József, akinek javára Andrásyék a saját jelöltjüket, Szabó Györgyöt visszaléptették. Bethlen természetesen Rubinekét ajánlotta a választópolgárok figyelmébe. Az 1920. évi XXXVI. tv.-ről, a földreformról szólva kijelentette: „ezt mi végre fogjuk hajtani becsülettel, úgy ahogy a tervezői megalkották.” Ez persze kétértelmű ígélet volt, mert a tájékozottabbak már ekkor is tudták, hogy annak a törvénynek a végrehajtását éppen maga a törvény nagybirtokosokat védő paragrafusai nehezítik. Itt is azt hangoztatta, hogy a kormány és az Egységes Párt „minden társadalmi osztály érdekeiért egyformán” kíván küzdeni. Az 1922 januárjában megalkotott új ipartörvénnyel az iparosokat kívánják segíteni.

Az 1921. karácsony előtt megkötött ún. Bethlen–Peyer paktumra célozva elmondta, hogy kormánya baráti jobbot nyújtott a munkásosztály felé. „A munkásosztálynak érdeke az, hogy ne illúziók után induljon el, ne délibábokat képzeljen el maga előtt, mert akkor Oroszországhoz hasonló helyzetbe fogunk jutni. Érdeke az, – mondta – hogy becsületes munkával, mint a többi társadalmi osztály, a nemzet alkotórésze maradjon, és ne induljon a nemzetköziség után.” Kijelentette: kormánya alkalmat adott arra, hogy a munkásosztály képviselői a parlamentbe is

bekerüljenek. „Nem osztályuralomra van szükség, hanem becsületes magyar nemzeti demokráciára, amelyben minden társadalmi osztály megtalálja a maga helyét. (Élénk éljenzés), részt vesz a politikai hatalom gyakorlásában, de teljesíti is a nemzettel szemben való kötelességeit is. (zúgó éljenzés.)”

Bethlen példáját követve Gömbös is a munkáskérdéssel foglalkozott. Ő azonban a fajvédelmi gondolat alapján részben máshová tette a hangsúlyokat. Elismerte, hogy a múltban keveset törődtek a munkásokkal, mert „nem magyarok vezették őket.” (Itt arra célzott, hogy az MSZDP politikusai között sok zsidó származású volt.) Most azonban – mondta – „a nemzet érdeke teszi kötelességünké, hogy intenzíven foglalkozzunk a munkáskérdéssel. Munkások alatt nem azt értjük, aki a szociáldemokrata párthoz tartozik, hanem minden becsületes magyar embert, aki a munkájával keresi meg a kenyerét. Nem teszünk különbséget munkás- és munkás között, akár testi, akár szellemi munkával keresi kenyerét, különösen nem politikai szempontból, mert ez társadalmi probléma, amelyet a nemzet egyetemének érdekében kell megoldani.”

E gondolatok jól mutatják, hogy Gömbös és az Egységes Párton belül már ekkor formálódó fajvédő csoport a bérből és fizetésből élők összességét, a fizikai és a szellemi munkásokat is a munkásság közé sorolták. Többek között ezt is eltanulták az MSZDP és a kommunista párt 1918-1919-es forradalmak alatti politikájából. A munkáskérdést nem csak politikai, hanem elsősorban társadalmi problémának, a munkásság helyzetének javítását pedig nemzeti kérdésnek tekintették. Ezzel persze megpróbálták kivenni e kérdést az MSZDP politikai befolyása alól és különösen a szakszervezetekbe nem tömörült és vallásos fizikai és szellemi munkásokat a maguk ideológiai és politikai befolyásának, illetve az 1922-es nemzetgyűlési választásokon az Egységes Pártnak megnyerni. Ezért is beszélt Bethlen és Gömbös is így, egymást kiegészítve a munkáskérdésről. Erre a korabeli albertainai és monori választókerületekben nagy szükségük is volt, mert, mint a főváros peremvidékéhez tartozó községekben igen sok munkás élt ott.

Ezért sem véletlen, hogy Gömbös így fejezte be beszédét: „A mi programunk a testvériség, az egység nevében indul...” De! „Lesz annyi erőnk, hogy úgy a jobb- mint a baloldali destrukcióval mindenkor le tudjunk számolni. A romhalmazból felépülő Magyarország munkájára hívom fel önöket. (...) Egy vezért követve, haladjunk azon az úton, amely a nagy keresztény Magyarország feltámaszásához vezet.”¹⁶ A miniszterelnök és kíséretének különvonata este 10 óra 30 perckor érkezett meg a fővárosba. Ezzel befejeződött Bethlen és az Egységes Párt kampánya.

Hogyan értékelhetjük a miniszterelnök május 21–22-én lebonyolított választási kampánykörútját? Ehhez előbb az egyik fő politikai ellenfél, az MSZDP akkori értékelését kell felvázolnunk. A Népszava már a május 21-i számában megemlítette a miniszterelnök megkezdett Duna-Tisza közti kampánykörútját. A kiskunhalasi beszédéből azt a részletet emelte ki, amikor azt hangoztatta, hogy „társadalmi és felekezeti egységet hirdet... Nem osztályuralomra, hanem az összes magyarok *egyforma* (kiemelés a Népszavában) uralmára van szükség...” Ezt gúnyosan így kommentálta: és az emberek „még csak el sem nevettek magukat.”¹⁷ A 23-i Népszava második oldalán a „Magyarok, Bethlen Istvánt az Isten küldötte!” címmel jelent meg nagyobb cikk a miniszterelnök utolsó kampánykörútjáról. Az újság megírta, hogy ezt Cegléden Gömbös, a „generálstréber” mondta. Egyébként úgy látták, hogy az utolsó kampányhét végén a „reakció és a demokrácia tábora” vonult fel egymással szemben. Szerintük Bethlen nem mondott új dolgokat, az addigi

¹⁶ Szózat 1922. V. 23. 3.

kampánykörútjain mondottakat ismételte, de azoknak is „pont az ellenkezőjét cselekszi.” A „keresztény szabadelvűségről” mondott gondolatairól pedig azt jegyezték meg, hogy humorizált Kossuth eszméiről. Ez a kritika azonban nem állja meg a helyét! Azt is állították, hogy „útjának minden pontján csupán a hivatalos apparátus fogadta és a közigazgatási szervek részéről megdolgozott választók hallgatták. Egész útját a hivatalos megrendeztettség jellemezte.”¹⁸ Ez utóbbi jellemzés is túlságosan egyoldalú, bár sok igazságot is tartalmaz. A Népszava egyoldalúságát mutatja az is, hogy csak megemlítette Bethlen és Gömbös Albertirsán és Monoron is járt. Egyetlen szót sem írt az ott elhangzottakról, tehát a munkásságról és az MSZDP-ről mondottakról sem.

Tehát Bethlen a Duna-Tisza közén tett két napos kampánykörútján elsősorban a nemzeti egység, a felekezeti és az osztálybéke helyreállítását ígérte. Ennek célja Trianon békés revíziója. Jól látta: e cél elérése érdekében reálpolitikára, a nemzet gazdasági- társadalmi- és kulturális megerősítésére van szükség. Mint például a földreform végrehajtására, az intenzív mezőgazdasági kultúrák elterjesztésére és az importpótló iparosítás megkezdésére. Ezek eszmei megalapozására a keresztény szabadelvűséget tartotta megfelelőnek. Nem osztályuralomra van szükség, - hancoztatta - hanem magyar nemzeti demokráciára. Ebben - ígérte - a kisgazda-társadalom, azaz a gazdag-és középparasztság, létszámánál fogva vezető szerepet játszhat. E programnak persze - mint tudjuk - csak egy része valósult meg. A széleskörű földreform és a nemzeti demokrácia nem és ezért is az ország többségét adó parasztság polgárosodása csak felemásan történt meg. Így az ország polgári demokratikus átalakítása is csak csökevényesen valósult meg a korszakban.

A kampánykörút eredményei

Bethlen május 21–22-én a Duna-Tisza közén tett kampánykörútjának a következő eredményei lettek:

Emlékszünk, Szabadszálláson a miniszterelnök az országos egység fontosságát hangsúlyozta. Felszólította a választókerület lakosságát, hogy szavazzanak az Egységes Párt hivatalos jelöltjére, Szabó Balázs volt kisgazdapárti képviselőre. Azt, hogy e választókerületben a kormánypártnak két jelöltje van, sem ő, sem a Szózat meg sem említették. A másik, nem hivatalos jelölt Varsányi Gábor volt. Az ő kampányáról - egyelőre - semmit nem tudunk. Tény, hogy a május 28.-án megrendezett választásokat ő nyert a szabadszállási választókerületben. A Szózat szerint Szabó 2086, Varsányi pedig 2370 szavazatot kapott.¹⁹ Hubai László választási atlasza szerint - és ezt kell elfogadnunk a végleges eredménynek - Varsányi 2527 szavazatot kapott, amely a leadott szavazatok 54,13 %-a volt, míg Szabó 2141-et, amely a szavazatok 45,87 %-a volt.²⁰ Hogy mi is történt valójában és mi van e választási eredmény mögött, azt csak alapos helytörténeti kutatással lehetne pontosabban tisztázni. Mindenesetre nem az Egységes Párt hivatalos jelöltje győzött.

Ennél tisztábban látjuk a kiskunhalasi választókerületben történeteket. Bethlen kampánylátogatása után a helyi hatóságok Fodor Lajost és Dinich Vidort a kampányában akadályozták. Úgy például, hogy Fodornak a választási névjegyzéket nem adták ki, csak az ajánlási ívek beadása előtt egy nappal. Ennek ellenére a megfelelő számú ajánlást összegyűjtötte. A választás napján a tanyákról a városba vezető utakat a csendőrség megszállta és az ellenzéki szavazókat visszereltek a lakóhelyükre. A kormánypárt kortesei pedig 30 kocsival reggeltől estig szállították

¹⁷ Népszava 1922. V. 21. 2.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Szózat 1922. V. 29. 3.

²⁰ HUBAI LÁSZLÓ: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. 2. k. Választási adattár. Budapest, 2001, Napvilág. 43.

be a választóikat a szavazóközetekbe. Az ellenzéki szavazók körében bizalmas közlésekkel elterjesztették, hogy, aki Prónayra szavaz, annak a kormány 20 000 koronát fizet. Turóczy Dezső polgármester az ellenzéki szavazókat internálással fenyegette, a város bérlőivel pedig közölte, hogy amennyiben Fodorra szavaznak, kidobhatja őket a lakásokból. A választók nagy többsége mégis kitartott a Rassay-párt jelöltje mellett.²¹

Május 28-án a kiskunhalasi választókerületben május a Szózat 29-i rendkívüli kiadása szerint a következő eredmények születtek: báró Prónay György az Egységes Párt jelöltje – aki mellett a miniszterelnök is erőteljesen kampányolt –, 1773 szavazatot kapott, Fodor Lajos, aki a Rassay-párt helyi jelöltje volt 1254 szavazatot szerzett, Dinich Viktor pedig, aki az Andrassy-párt jelöltje volt 535-öt.²² Itt azonban a Szózat nagyot tévedett vagy tudatosan hazudott. Közlebb voltak a valósághoz a Világban közölt adatok: ezek szerint Fodor 1861, Prónay 1437 és Dinich csak 533 szavazatot kapott.²³ Itt is a Hubai-féle választási atlaszban közölt eredményeket kell elfogadnunk: ezek szerint a városban 5084-en voltak választásra jogosultak, ebből 3695-en érvényesen szavaztak, tehát a jogosultak 72,68%-a. (Ez igen jelentős választási aktivitást mutat, különösen, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a városnak nagy tanyavilága volt.) Ebből Prónay csak 1449 szavazatot kapott, a szavazatok 39,22 %-át, Fodor 1772-öt, a szavazatok 46,60 %-át, Dinich pedig 524-et, a szavazatok 14,18 %-át.²⁴

Mivel a három jelölt közül egyik sem érte el a többséget, ezért e választókerületben pótválasztásokat kellett tartani, amelyen az első két jelölt mérkőzhetett meg egymással, tehát Fodor és Prónay. A pótválasztás előtt Dinich arra biztatta a rá szavazókat, hogy szavazzanak Fodorra, ezért reálisnak látszott, hogy ezt a mandátumot a Rassay-párt jelöltje, Fodor nyeri, aki egyébként is a legtöbb szavazatot nyerte el az első fordulóban.

Az első pótválasztásra június 5-én, hétfőn került sor. A kormány és az államapparátus arra való felkészülését bizonyítja Bethlen május 30-án elküldött számjeltávirata valamennyi főispánnak. Ebben azonnali jelentést kért, hogy a „pótválasztásokra elegendő anyagi eszköz áll-e rendelkezésre. Ha további támogatásra van szükség, kérem az összeg nagyságának közlését és annak megjelölését” hogy milyen úton lesz az lejuttatható. „Elvárom – írta – hogy a pótválasztásokat kellő eréllyel készítsd elő, és minden lehető megteszel jelöltjeink győzelmére.”²⁵ Ez a miniszterelnök alig burkolt utasítása a főispánoknak, hogy pénzzel és minden közigazgatási eszközzel segítsék a kormánypárt jelöltjeit.

A pótválasztások előtt már Kiskunhalason is megmozdult az egész államapparátus Prónay érdekében. Először a Halasi Értesítő szerkesztőjét igyekeztek rávenni, hogy a lap az Egységes Párt jelöltjét támogassa. Miután ez nem sikerült, itt is különböző ígérekkel Fodort akarták rávenni, hogy lépjen vissza a jelöltségtől. Miután ezek a lépések nem vezettek eredményre, ezért a pótválasztások előtt Fodor titkárát, Rojthy Aurélt, aki a pártirodát vezette, kitiltották a városból. A korábban Fodorra szavazó vasutasokat táviratilag áthelyezték. A választás napján pedig a karhatalom elzárta a városba vezető utakat, és így a Fodor-párti tanyasi szegény- és kisparasztok nem tudtak leszavazni. Ezt még megtoldották azzal, hogy mindazokat a szavazóközeteket,

²¹ Világ 1922. V. 30. 4.; Szózat 1922. V. 29. 3.

²² Szózat 1922. V. 29. 3.

²³ Világ 1922. V. 30. 3.

²⁴ HUBAI i. m. 43.

²⁵ NEMES DEZSŐ (szerk.): A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon 1921–1924. Budapest, 1956. 187.

²⁶ Világ 1922. VI. 7. 3.

ahol a Fodor-pártiak voltak többségben, már 12 óra 15 perckor bezárták. A rendőrség bezárta a Fodor-párt szavazókerületi irodáit, a központi irodája előtt pedig rendőrjárőrök álltak és a pártvezetőséget nem engedték érintkezni a szavazóival. Így azok szervezését, mozgását nem is tudták ellátni.²⁶

Mindezek után a kormánypárti források nem adtak ki olyan jelentést, amelyből kiderült volna, hogy a halasi választókerületben a pótválasztáson hányan szavaztak. Csak azt jelentették, hogy Prónayt 400 szavazati többséggel választották meg Fodorral szemben.²⁷ A Világ magánforrásra hivatkozva azt írta, hogy amíg az első választáson csak Fodorra 1861 szavazatot adtak le, addig a pótválasztáson az összes szavazatok száma nem érte el az 1600-at.²⁸

A pótválasztáson elért eredményeket a Hubai-választási atlasz így adja meg: az 5084 választásra jogosultból csak 2968-an tudtak leszavazni, vagyis csak az 58,38 %-uk. Ez – mint látjuk – jóval kevesebb, mint az első fordulóban volt. Tehát igazak voltak a Világ azon megjegyzései, hogy a csendőrség akadályozta a szavazókat a szavazati joguknak gyakorlásában. Így Prónay 1708 szavazatot kapott, ami a leadott szavazatok 57,55 %-a volt, míg Fodor csak 1260-at, ami a leadott szavazatok 42,45%-a volt. Ez összesen 2968. Ezért is érthetetlen, hogy e sorban Hubainál még a pártonkívüli 1-es címszó alatt szerepel egy 2638 szavazat, és a 40,20 %-os adat. Ez nem tartozik a kiskunhalasi választásokhoz, csak elírás lehet²⁹ A fenti választási adatok és tények tudatában, tehát bátran állíthatjuk, hogy az Egységes Párt a kiskunhalasi mandátumot is csak választási terrorral tudta megszerezni.

A kiskunmajsai választókerületben, – mint láttuk – Bethlen dr. Endre Zsigmond, az Egységes Párt hivatalos jelöltje mellett agitált. Endre, - aki 25 évig volt a járás főszolgabírója és a Nyugat-magyarországi harcokban a helyi irreguláris alakulatot is vezette – helyi ismertségénél fogva jól be volt ágyazódva az ottani közéletbe. Ezért is a május 28.-i választásokon a Szózat szerint 2309 szavazatot kapott, míg fő ellenfele, az ellenzéki Haller-párti Vasek Ernő 1121-et, az Egységes Párt nem hivatalos jelöltje, Rigó József viszont csak 275-öt voksot tudott összeszedni.³⁰ Ezzel szemben a Hubai-féle választási atlaszban a következő adatokat találjuk és ezeket tekintjük a végleges eredményeknek: Endre 2889 szavazatot kapott, amely a szavazatok 65,81%-a volt, Rigó 337-et, amely a szavazatok 7,68 %-a volt. Vasek pedig 1164-et, amely a szavazatok 26,51%-a volt.³¹ Tehát a kiskunmajsai választókerületben Endre helyi közéletben addig játszott szerepe és Bethlen kampánya együtt biztosította a kormánypárti jelölt fölünyes győzelmét.

A kiskunfélegyházi választókerületben, – mint láttuk – Bethlen és Gömbös élesen támadták mind a Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt, mind a legitimisták jelöltjét és e pártok politikáját. Így ott éles választási harc bontakozott ki. A május 28-i választásokon a Szózat szerint dr. Porst Kálmán az Egységes Párt jelöltje 1572 szavazatot kapott, dr. Horváth Zoltán (Kossuth-párt) 2189-et, míg ögrórf Pallavicini György az Andrassy-párt jelöltje csak 212 szavazatot kapott.³²

Ezzel szemben a Hubai-féle választási atlasz – mely a végleges eredményeket közli – szerint Horváth 2477 szavazatot kapott, amely az érvényes szavazatok 57,1%-a. Porst 1649-et, amely a szavazatok 38,01%-a. Pallavicinire pedig tényleg csak 212-en szavaztak, ez 4,89%.³³ Tehát

²⁷ Szózat 1922. VI. 6. 3.

²⁸ Világ 1922. VI. 7. 3.

²⁹ HUBAI i. m. 46.

³⁰ Szózat 1922. VI. 29. 3.

³¹ HUBAI i. m. 43.

³² Szózat 1922. V. 29. 3.

³³ HUBAI i. m. 43.

Kiskunfélegyházán, ahol a Függetlenségi 48-as Pártnak nagy hagyományai voltak, és Horváth Zoltán személyében pedig egy ismert és tisztességes politikai személyiség, ott Bethlen személyes látogatása és támogatása sem tudta az Egységes Párt jelöltjét a győzelem közelébe se juttatni.

Nem így történt ez a nagykőrösi választókerületben, ahol a miniszterelnök régi barátja, az első Bethlen kormány volt belügyminisztere, gróf Ráday Gedeon volt a kormánypárt hivatalos jelöltje. Itt jól dokumentálhatók azok a módszerek, amelyeket a miniszterelnök a nyilvános kampánytámogatáson felül is bevetett a neki fontos személyek parlamentbe kerülése érdekében. Ráday érdekében Bethlen már március 27.-én bizalmas levélben kérte Ravasz László a Dunamelléki Református Egyházkerület püspökét: „találd meg a módját, annak, hogy Bakó visszalépjen.” Ezt a bizalmas miniszterelnöki kérést Ravasz Kiss Zsigmond kecskeméti református espereshez továbbította. Ő május 12.-én Bethlenhez írt levélben tájékoztatta: Ravasz megbízásából tárgyalt Bakóval, aki érvei ellen felhozta pártjának személye melletti kitarását. „Tárgyalásunk végeredménye az lett, hogy ő lemond a nagykőrösi jelöltségről azon feltétel alatt, ha a miniszterelnök úr számára más kerületben hivatalos jelöltséget és hivatalos támogatást biztosít.” E levél szerint Bakó azt is megemlítette, hogy az ő visszalépése esetén a „minisztériumból kiindulva talán visszalépésre lehetne bírni Pólya Antal nagykőrösi születésű, kecskeméti pénzügyigazgatósági tisztviselőt, mint harmadik jelöltet is, akinek szintén jelentékeny pártja van, s aki állítólag szintén úgy nyilatkozott, hogy Rádayval szemben csak azért tartja a jelöltséget, mert már úgyis van ellenjelöltje Bakó személyében.”³⁴

E levélben leírt lehetőségek azonban – valami miatt – nem történtek meg. Így a Szózat szerint a következő választási eredmények születtek: Ráday a kormánypárt hivatalos jelöltje 2425, Bakó az Egységes Párt nem hivatalos jelöltje 2038, Pólya Antal a Honvédelmi Párt jelöltje pedig 2097 szavazatot kapott.³⁵ Ezek az adatok pontosan megegyeznek a Hubai-féle választási atlaszban közöltekkel.³⁶ Ezért Nagykőrösön is június 5.-én pótválasztásokra kellett volna, hogy sor kerüljön Ráday és Pólya között.

Pólya esélyeit növelte, hogy közte és Bakó között korábban már megegyezés született: pótválasztás esetén kölcsönösen támogatják egymást. Pólya egyébként nagykőrösi parasztszaládból származott, ami erősítette helyzetét és kilátásait. Már az 1920-as nemzetgyűlési választásokon fellépett, amikor is izgatás címén letartóztatták. Ezért nem kerülhetett be a parlamentbe. Talán ezért is volt a nagykőrösiek meglepetése óriási, amikor a pótválasztások előtti napokban Pólya plakátokon tudatta a választókkal, hogy a „város nyugalma érdekében” visszalép a jelöltségtől.³⁷ Így Rádaynak nem kellett vele megmérkőznie, hanem június 5.-én megválasztott képviselőnek jelentették ki.³⁸

E visszalépés jutalmát azonban Pólya nem kapta meg. Ez kiderül a Bethlen március 27.-én írt leveléhez csatolt mellékletekből. Kállay Tibor pénzügyminiszter július 18.-án miniszterelnökhöz írt levélben közölte: Pólya Antal pénzügyi tanácsosi kinevezésére július 5.-én tett felterjesztését a kormányzó elutasította.³⁹

³⁴ NEMES DEZSŐ (szerk.): A fasiszta rendszer kiépítése és a népnomor Magyarországon 1921–1924. Budapest, 1956. 188–189.

³⁵ Szózat 1922. V. 29. 3.

³⁶ HUBAI i.m. 43.

³⁷ Világ 1922. VI. 4. 4.

³⁸ Uo.: VI. 7. 2.

³⁹ SZINAI MIKLÓS–SZÜCS LÁSZLÓ (s. a. r., bev. és a magyarázatok): Bethlen István titkos iratai. Budapest, 1972, Kossuth K. 87.

Kecskemét és környéke – mint már megemlítettük –, két választókerületet alkotott, és június 1-jén titkos választással történt a képviselők megválasztása. Az országos liberális pártok és közvélemény e városban kettős függetlenségi Kossuth-párti győzelemre számított. Június elsején este úgy is látszott, hogy ez bekövetkezik. A Világ ottani tudósítója akkor azt jelentette, hogy az első kerületben, ahol Horváth Mihály és Pekár Gyula küzdöttek, az előbbi 600 szavazattal vezet. Tudni vélte, hogy a második kerületben Melha Armandnak 1000 szavazattal több van mint Zsitvay Tibornak. Ehhez persze hozzátette, hogy a választók többsége még nem szavazott le és azt is, hogy tanyákon a szavazást akkor zárták le és azokat csak az éjszaka viszik be a városba megszámlálásra. Azt is megírta, hogy másnap a városban még hat szavazókerületben lesznek választások, és hogy a város összes bérkocsiját és fiákerét a kormánypárt felvásárolta. Mindez azt mutatta, hogy még nagyon bizonytalan volt a liberális jelöltek feltételezett győzelme. E tudósító szerint a választási kampányban Bugacmonostoron az is megtörtént, hogy amikor Melha programbeszédet mondott, megjelent Francia-Kiss Mihály, és közbeszólásokkal zavarta meg. Erre Melha kitette revolverét az asztalra, amire Francia-Kiss eltávozott.⁴⁰

A kecskeméti választások végeredménye nem igazolta a liberális közvélemény várakozásait. Igaz, hogy a szavazatok összeszámlálásához nem engedték be az ellenzék bizalmi embereit. Így a Világ szerint a város első kerületében Pekár Gyula az Egységes Párt jelöltje 623 szavazattal kapott többet, mint Horváth Mihály. A második választókerületben pedig Zsitvay Tibor 150 szavazattal megelőzte Melha Armandot.⁴¹

Kecskemét két választókerületében a Hubai-féle választási atlasz szerint a következő eredmények születtek: az első választókerületben, ahol Pekár Gyula államtitkár és Horváth Mihály küzdöttek egymással az 5613 választásra jogosultból részt vett 4980 szavazópolgár a választáson, vagyis a jogosultak 88,72%-a. Ebből érvényesen szavazott 4845 fő, vagyis a 97,29%. Érvénytelenül 135 fő. Ezek igen magas részvételi hajlandóságot bizonyítanak! Ebből 2734-en szavaztak Pekárra, ami a szavazatok 56,43%-át jelentette. Horváth 2111 szavazatot kapott, ez a szavazatok 43,57%-át adta. Tehát a kormánypárt több mint 13%-kal kapott többet mint az ellenzék. Ezért nem lehet elfogadni a Világ arra való utalását, hogy a kormánypárti győzelem a szavazatok összeszámláláskor elkövetett törvénytelen ségek eredménye lett volna.

Ugyanez érvényes a második kerületre is. Ott – mint láttuk – Zsitvay és Melha küzdöttek a mandátumért. A 6752 választásra jogosultból részt vett 6309 fő a szavazáson, ami a választásra jogosultak 93,44%-a. Ebből érvényesen szavazott 6152 fő, vagyis a 97,51%. Tehát csak 157 érvénytelen szavazat volt. Ez is igen nagy választási aktivitást bizonyított. Zsitvay 3241 szavazatot kapott, a szavazatok 52,68%-át. Melhára 2911 fő szavazott, vagyis a 47,32%-ék.⁴² Tehát ha a 157 érvénytelennek minősített szavazatot mind Melha kapta volna, akkor sem győzött volna. Mindez azt is jelzi, hogy a kecskeméti társadalom dualizmus kori ellenzékiességét, amely még 1922-es februári időközi választásokon is Horváthot juttatta mandátumhoz az Egységes Párt meg tudta változtatni. Ebben jelentős szerepe volt Bethlen és Gömbös kecskeméti kampányának is.

A ceglédi választókerületben – mint láttuk – Bethlen és Gömbös is támadták a kormány ellenzékének számító Haller István vezette keresztényszocialista pártot. Mindezzel azonban nem érték el a kormánypárti Gombos Lajos győzelmét. A Szózat jellemző módon csak azt írta meg, hogy Gombos Lajos egységspárti jelölttel szemben Haller István 137 szótöbbséggel győzött.⁴³

⁴⁰ Világ 1922. VI. 2. 2.

⁴¹ Uo. 1922. VI. 4. 3.

⁴² HUBAI i. m. 48.

⁴³ Szózat 1922. V. 29. 3.

A ceglédi választási eredmény tényleg nagyon szoros volt. Hubai választási atlasza szerint volt 10475 választásra jogosult. Ebből érvényesen szavaztak 8122-en, a jogosultak 77,44 %-a. Ebből 3982-en szavaztak Gombosra, ez a szavazatok 49,09 %-a. Haller kapott 4130 szavazatot, ami a szavazatok 50,91 %-a.⁴⁴ Cegléden tehát Haller István ellenzéki jelölt győzött. Vagyis itt sem sikerült Betlennek és Gömbösnek megváltoztatni a ceglédi ellenzéki nagymúltú hagyományát.

Az albertirsai választókerületben végül is az Egységes Párt két jelöltje tudott elindulni a választásokon, mert a többieknek nem lett meg a megfelelő számú aláírása. (Ezt valószínűleg a közigazgatási apparátus tette lehetetlenné!) A május 28.-i választáson a Szózat szerint gróf Szapáry Lajos a kormánypárt hivatalos jelöltje 2029 szavazattal győzött dr. Kralovanszky Lászlóval a kormánypárt nem hivatalos jelöltjével szemben, aki 1065 szavazatot kapott.⁴⁵ Hubai szerint – és ezt kell elfogadnunk a pontos eredménynek – Szapáryra 2228-an szavaztak, ez választók 67,17%-a, Kralovanszkyra pedig 1089-en, a szavazók 32,83%-a.

Valószínűleg ez is volt az oka, annak, hogy ebben a választókerületben a 7169 választásra jogosultból csak 3317-en adtak le érvényes szavazatot, ami a választópolgároknak csak a 46,27 %-a, ami a legkevesebb volt az ekkor választó nyílt szavazásos választókerületekből.⁴⁶ Tehát valószínűsíthetjük, hogy Szapáry gróf is csak hathatós közigazgatási manipulálással és támogatással lehetett parlamenti képviselő. Ez a választás is további helytörténeti kutatást igényel.

A monori választókerületben, - mint láttuk – Bethlen és Gömbös – Rubinek Istvánt, az újkonzervatív- agráriusok egyik vezetőjét ajánlotta a választóknak. A földreform végrehajtását ígérték, a szociáldemokrata munkássággal való megbékélést, illetve Gömbös minden munkást testvérének nevezett, ami a fajvédők egyik korabeli tézise volt. Ennek ellenére Rubinek elveszítette a választást. A Szózat szerint Rubinek és Herodek István kormánypárti jelöltek ellen Pakots József demokrata párti jelölt 500 szótöbbséggel győzött.⁴⁷ Hubai választási atlasza szerint Rubineknek nem volt Egységes Párti ellenjelöltje. Ő 2406 szavazatot kapott, a szavazatok 45,1%-át. Pakots viszont – az ellenzéki összefogásnak köszönhetően – 2929-et, vagyis a szavazatok 54,9%-át.⁴⁸

Bethlen és Gömbös 1922. május 21–22.-én tett Duna–Tisza közti választási kampánykörútját összegezve tehát a következőket állapíthatjuk meg: E két nap alatt 9 választókerületben jártak, és mindenhol a kormánypárt hivatalos jelöltjeinek támogatására szólították fel a választókat. E kampánykörút eredményekét a 9 választókerületből 6-ban az Egységes Párt jelöltjei győztek. Szabadszálláson azonban nem a hivatalos jelölt győzött. A halasi és a nagykovácsi jelöltek csak a kormányzati és a közigazgatási törvénytelen beavatkozásnak köszönhetik a mandátumukat. És bár nem találtunk rá egyértelmű adatokat, de ez látszik valószínűnek az albertirsai választókerületnél is. A hat megnyert mandátumból tehát lényegében három a közigazgatási beavatkozás eredményeként lett a kormánypárté. És csak háromról, a halasiról és a két kecskeméti mandátumról lehet elmondani, hogy azokat a kormánypárt jelentősebb közigazgatási beavatkozás nélkül szerezte meg. A kiskunfélegyházi mandátumot Horváth Zoltán a Függetlenségi 48-as Kosuth-párt ismert helyi vezetője nyerte. Ő a demokratikus liberális ellenzéki politikát képviselte. Cegléden a harcos és ismert ellenzéki keresztényszocialista Haller István győzött. Monoron pedig a demokratikus ellenzékhez tartozó Pakots József a legitimista jelölt visszalépésével megverte a kormánypárt ismert újkonzervatív-agrárius jelöltjét Rubinek Istvánt. E mérleg tehát – ha a

⁴⁴ HUBAI i. m. 43.

⁴⁵ Szózat 1922. V. 29. 3.

⁴⁶ HUBAI i.m. 43.

⁴⁷ Szózat 1922. V. 29. 3.

⁴⁸ HUBAI i. m. 43.

számok mögé tekintünk – nem is olyan pozitív a kormánypártra és a miniszterelnökre nézvést. Mint ezekből a részadatokból is látjuk Bethlen és az Egységes Párt vezetői az államapparátust és a közigazgatás is – sokszor törvénytelenül – felhasználták a hatalom megtartása érdekében. Ezt a tényt a bethleni konszolidáció későbbi sikerei sem feledtethetik el. *

JÓZSEF, SIPOS

The 1922 campaign tour of István Bethlen in the Danube-Tisza Interfluve

Abstract

István Bethlen took a very active part in the campaign for national assembly elections in 1922. In order to organise the Egységes Párt and win the elections, he spent several weekends campaigning from the end of March. The last of his campaign tours was the visit he made on the 21st and 22nd May in the Danube-Tisza Interfluve. In course of only two days, he made speeches in 10 cities, visited the local units of MOVE and MANSZ and attended to receptions, brunches and dinner parties.

Bethlen emphasized the importance of the regained national freedom, but in the long term he considered the Treaty of Trianon unacceptable. The primary objective of his politics was to create national unity and the Egységes Párt was the means by which he hoped to achieve it. During his campaign, he popularized the party's policy and slightly changed the content of his speeches so as to please all types of audiences.

Whereas Bethlen claimed that anybody could be admitted to the Egységes Párt regardless of social class or confession, the only requirement of new members was to support its political programme, he sharply criticized legitimist and liberal parties and their candidates.

In his speech on the 21st of May in Kecskemét, he stressed the importance of the institutionalization of the Egységes Párt. He asserted that the members of the democratic opposition demanded the expansion of civil liberties only because they wanted to terrorize the elite. As a solution against democratic political views, he suggested the concept of Christian nationalism, since, as he formulated, the Hungarian nation needed Christian liberalism. However, Gyula Gömbös, who made his speech after Bethlen, articulated more radical thoughts and talked about ideas of 'real Christianity and protective nationalism'. Bethlen then met Iván Héjjas on the reception organised by the MANSZ and the latter declared his willingness to incline his 'stubborn, Hungarian head' in front of the new leader. By this he obviously meant his readiness to put his paramilitary units that were still politically powerful in the region at Bethlen's disposal.

In the next station of his campaign, in Nagykőrös, Bethlen spoke in favour of his friend and former minister of the interior, Count Gedeon Ráday. This time, he promised arranging peace between social classes and confessions; moreover, he condemned every type of radicalism, even white radicalism, as it 'drags every political system through the mire'. Finally, he praised the outstanding achievements of the people of Nagykőrös in growing fruits and vegetables; in fact, he expressed the necessity for the governmental promotion of horticulture.

In Cegléd, Bethlen drew a parallel between the popular political group of the post-1867 era, the Függetlenségi és 48-as Párt and his own party. He wanted to gain the votes of the industrial workers of Cegléd, therefore he affirmed that the policy of the Egységes Párt was not directed against the labour class. While Bethlen promised governmental support for craftsmen and merchants, Gömbös spoke more radically again, and called out for struggle to assure eternal life for the race and the nation.

In Albertirsa, Bethlen emphasised that Egységes Párt did not want to make the mistake of adopting a one-sided policy, thus they were to consider the needs of all social classes.

In Monor, where István Rubinek was fielded as the party's candidate, Bethlen propagated the ideas of the fair execution of land reform, and concluding hostilities with the labour class.

In my essay, I intend to give a full description of Bethlen's campaign of 1922 and I also aim to analyse his speeches in further details.